

Matuszewski, Adam

"Primitiae Physico-Medicae. Ab iis qui in Polonia et extra eam medicinam faciunt collectae", wstęp i przypisy Edmund Waszyński, Leszno 1987 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 33/3, 864-865

1988

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

„*Primitiae Physico-Medicae*”. Ab iis qui in Polonia et extra eam medicinam faciunt collectae. Vol. 1. Lesnae: Typis Presserianis (1750). Przekład i streszczenie tekstów. Wstępem i przypisami opatrzył Edmund Waszyński. Leszno (Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne) 1987, 131 ss. maszynopis powielony.

Z dużym uznaniem trzeba przyjąć opublikowane w 1987 roku, staraniem Leszczyńskiego Towarzystwa Kulturalnego, tłumaczenia i streszczenia artykułów pierwszego w Polsce czasopisma lekarskiego, które w 1750 roku, pt.: „*Primitiae Physico-Medicae*”, zaczęło ukazywać się w Lesznie. Dotychczas bowiem Leszno znane było historykom nauki niemal wyłącznie z działalności w tym mieście dwóch wybitnych, XVII-wiecznych uczonych, Jana Amosa Komeńskiego i Jana Jonstona. Publikacja ta podważa ponadto funkcjonujący nadal jeszcze pogląd, że spalenie Leszna w 1656 r., podczas działań wojennych przeciwko okupantowi szwedzkiemu, „podcięło bezpowrotnie rozkwit umysłowy Leszna”¹.

Omawiany tom tłumaczeń i streszczeń został poprzedzony przedmowami Prezesa Leszczyńskiego Towarzystwa Kulturalnego — Zdzisława Smoluchowskiego oraz redaktora tomu — Edmunda Waszyńskiego. Z przedmowy Smoluchowskiego wynika, że inicjatywę badań naukowych nad „Primitiami” podjęło Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne już w 1974 roku, powierzając prowadzenie tego tematu Edmundowi Waszyńskiemu. Zawarta jest tutaj także informacja o prowadzonych pracach nad wydaniem dwóch dalszych tomów tego czasopisma, które ukazały się w latach 1750 i 1753 w Sulechowie. (Po 1753 r. „*Primitiae*” przestały się ukazywać).

Edmund Waszyński natomiast, w swoim artykule wstępnym, przedstawia krótką charakterystykę prac zawartych w trzech tomach „Primitii”, jak również stara się ustalić rolę i miejsce tego czasopisma w ogólnym rozwoju czasopiśmiennictwa w Polsce i w świecie. Autor stwierdza tu, między innymi, że „pierwsze rozprawy o treści medycznej ukazały się w Polsce po raz pierwszy w roku 1747 w „*Versuche und Abhandlungen der Naturforschenden Gesellschaft in Danzig*” — czasopiśmie niemedyceznym”². Informację tę można jednak uznać za prawdziwą jedynie w odniesieniu do rozpraw medycznych, opublikowanych na łamach czasopism. Nie jest oczywiście prawdą, że były to w ogóle pierwsze rozprawy medyczne, jakie ukazały się w Polsce. Nawet nie pierwsze w Lesznie. Już bowiem w 1642 roku została wydana w Lesznie, przypisywana Janowi Jonstonowi, praca pt. *Ad Theriacae Andromachi singularia schediasma*³. Rozprawę tę po raz pierwszy omówił Witold Włodzimierz Głowacki w referacie wygłoszonym na sesji naukowej, poświęconej Jonstonowi, która odbyła się w Lesznie i w Lublinie 6—8 czerwca 1975 r.⁴ W 1645 roku natomiast ukazała się w Lesznie, bardzo wysoko oceniona przez Jonstona, praca Henryka Martiniego na temat analizy moczu⁵. Zwrócił na nią uwagę w 1933 r. Tadeusz Bilikiewicz⁶. Po Bilikiewiczu jednak ani Henry-

¹ H. Barycz: *Barok*. (W:) *Historia nauki polskiej*. T. 2. Wrocław 1970 s. 79.

² „*Primitiae Physico-Medicae*”. Vol. 1. Przekład i streszczenia tekstów. Leszno 1987, s. 10.

³ (Jan Jonston): *Ad Theriacae Andromachi singularia schediasma*. Lesnae 1642.

⁴ W. W. Głowacki: *Wkład Jonstona do literatury farmaceutycznej*. (W:) *Jan Jonston — lekarz i uczyony XVII wieku. Materiały Sympozjum Naukowego Leszno—Lublin 6—8 czerwca 1975*. Warszawa 1978 s. 55—68.

⁵ Henricus Martinus: *Anatomia urinae Galeno-Spagyrica. Ex doctrina Hippocratis et Galeni nec non recentiorum in primis Theophrasti Paracelsi et Leonhardi Thunhenseri aliorumque chymiatrorum principum adornata*. Wyd. 1 Lesnae 1645. Wyd. 2. Francofurti 1658.

⁶ T. Bilikiewicz: *Henryk Martini i Jan Jonston*. „*Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*” T. 13: 1933 z. 1 s. 1—19.

kiem Martinim, ani jego pracami nikt się już nie interesował. Wreszcie w 1653 roku lekarz poznański, Paweł Lubiecki, opublikował w Lesznie po polsku popularny poradnik medyczny, zatytułowany: *Książka (!) bardzo potrzebna każdemu człowiekowi do uchronienia się morowego powietrza*⁷, która to praca, poza krótką wzmianką we wspomnianym wyżej referacie Głowackiego⁸, jest historykom medycyny niemal zupełnie nieznaną.

Po przedmowie Waszyńskiego następują tłumaczenia i streszczenia poszczególnych 19 artykułów pierwszego tomu „Primitii”, których autorami są Ernest Jeremiasz Neifeld, Gottlob Ephraim Herrmann i Jan Chrystian Heffter. Tematyka prac obejmuje fizjologię krążenia płynów w ustroju, problem niepłodności, leczenie kołtuna polskiego; opisy: ślepoty zmierzchowej, przypadku pęknięcia macicy, żółtaczki, cholery oraz problem gorączek. Wartość naukową zamieszczonych tutaj rozpraw podnosi fakt oparcia większości z nich na bezpośrednich obserwacjach dokonanych przy łożu chorego. Zasadę opierania opisu poszczególnych chorób przede wszystkim na autopsji szczególnie mocno zaleca również Ernest Jeremiasz Neifeld w zamieszczonej na początku omawianego tomu przedmowie do czytelnika. Z przedmowy tej dowiadujemy się również, że, zgodnie z zamierzeniami redaktorów, „Primitiae” miały być półrocznikiem.

Omawiana publikacja jest niezastąpionym źródłem do badań nad kulturą medyczną XVIII-wiecznej Polski. Należy więc żałować, że analizowany tom tłumaczeń i streszczeń nie ma w zasadzie formy wydawnictwa, lecz funkcjonuje jedynie na zasadzie maszynopisu powielonego, rozsyłanego przez Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne zainteresowanym instytucjom. Nakład na egzemplarzach nie jest podany. Dotrą one jednak niewątpliwie jedynie do niewielkiego kręgu odbiorców. Dlatego też należy sobie życzyć, aby inicjatywą Leszczyńskiego Towarzystwa Kulturalnego jak najszybciej zainteresowało się jakieś wydawnictwo, które umożliwiłoby publikację omawianych przekładów „Primitii” w normalnej szacie wydawniczej oraz w postaci możliwej do upowszechnienia w handlu księgarskim. Na razie, aby ułatwić zainteresowanym dotarcie do tej pracy, informuję, że jeden jej egzemplarz znajduje się w Bibliotece Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN w Warszawie pod sygnaturą 17996.

Adam Matuszewski
(Warszawa)

Marianna Mlekicka: *Wydawcy książek w Warszawie w okresie zaborów*. Warszawa 1987 Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 300 ss.

Książka Marianny Mlekickiej omawia działalność warszawskich wydawców w okresie zaborów. Autorka skoncentrowała się na dwóch zasadniczych problemach: ruchu wydawniczym — strukturze wydawnictw, organizacji produkcji wydawniczej i samej produkcji wydawniczej oraz na analizie środowiska wydawców — kwestiach ich rodowodu społecznego i narodowościowego, kwalifikacjach zawodowych i miejscu zajmowanym przez tę grupę w strukturze społecznej. Oba podstawowe zagadnienia opracowane zostały gruntownie i wnikliwie. Pierwszy problem omawia Autorka w oparciu o dane uzyskane w wyniku kwerendy *Bibliografii Polskiej* Karola Estreichera oraz *Przewodnika Bibliograficznego* Władysława Wisłockiego, na podstawie których zgromadzone zostały informacje o całości

⁷ Lubiecki Paweł Franciszek: *Książka (!) bardzo potrzebna każdemu człowiekowi do uchronienia się morowego powietrza*. Leszno 1653.

⁸ W. W. Głowacki; dz. cyt. s. 63.